

УДК 342.7

Воробйова Г. В., ад'юнкт НАВС

Поняття і зміст забезпечення в Україні конституційного права особи знати свої права і обов'язки

В статті розглянуто поняття і зміст забезпечення конституційного права особи знати свої права і обов'язки, дається характеристика його ознак та елементів змісту, пропонуються висновки і рекомендації.

Ключові слова: поняття забезпечення конституційного права особи знати свої права і обов'язки, зміст забезпечення конституційного права особи знати свої права і обов'язки, елементи змісту забезпечення конституційного права особи знати свої права і обов'язки.

В статье рассмотрено понятие и содержание обеспечения конституционного права личности знать свои права и обязанности, дается характеристика его признаков и элементов, предлагаются выводы и рекомендации

Ключевые слова: понятие содержания обеспечения конституционное право личности знать свои права и обязанности, элементы содержания обеспечения конституционного права личности знать свои права и обязанности.

The article deals with the concept and meaning of the constitutional right of individuals to know their rights and responsibilities, describes its characteristics and elements of content, offers conclusions and recommendations.

Keywords: concept of the constitutional right of a person to know his rights and obligations, the content of the constitutional right of individuals to know their rights and responsibilities, elements of the content of the constitutional right of individuals to know their rights and responsibilities.

Постановка проблеми та зв'язок з науковими чи практичними завданнями. Проблема поняття і змісту забезпечення конституційного права особи знати свої права і обов'язки має важливе значення для його реалізації. Характеристика елементів змісту забезпечення названого права людини і громадянина дасть можливість зрозуміти порядок доведення до відома населення законів та інших нормативно-правових актів, що закріплюють права і обов'язки у порядку, встановленому законом. Вирішення цієї проблеми має наукове і практичне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, що розглядаються. Останні дослідження проблеми забезпечення прав і свобод людини і громадянина представлені публікаціями В. Авер'янова, К. Волинка, М. Гуренко, С. Гусарєва, А. Колодія, О. Негодченка, А. Олійника, В. Погорілка, І. Панкевича, П. Рабіновича, Е. Тутинаса, В. Федоренка А. Хальоти та ін.

Визначення окремих питань, що не вирішені в обраній для дослідження проблемі. Питання поняття і змісту забезпечення конституційного права особи знати свої права і обов'язки як окремого суб'єктивного права України в науці конституційного права ще не досліджувалося. Потрібно також дослідити систему організацій, що мають повноваження щодо забезпечення названого права.

Формулювання мети і завдань статті. Метою дослідження є з'ясування ознак та визначення змісту забезпечення конституційного права особи знати свої права та обов'язки, характеристики його елементів змісту. Визначена мета передбачає вирішення таких завдань: а) проаналізувати праці окремих авторів щодо дослідження поняття і змісту забезпечення конституційного права особи знати свої права та обов'язки; б) сформулювати ознаки змісту забезпечення конституційного права особи знати свої

права та обов'язки та запропонувати визначення змісту забезпечення конституційного права особи знати свої права та обов'язки; в) дати характеристику елементів змісту забезпечення названого суб'єктивного права; г) запропонувати висновки і рекомендації щодо забезпечення конституційного права особи знати свої права та обов'язки.

Викладення основних обґрунтованих результатів дослідження. В науці конституційного права існують різні позиції авторів щодо розуміння поняття і змісту забезпечення конституційних прав і свобод. Окремі автори досліджували цю проблему стосовно усіх конституційних прав і свобод, їх окремих видів та окремих конституційних прав. В. Авер'янов, досліджуючи забезпечення прав людини у сфері виконавчої влади, наголошує на виконанні нею функцій щодо: 1) створення належних умов для повноцінної реалізації громадянами своїх прав і свобод; 2) надання населенню багатоманітних управлінських послуг; 3) здійснення своєрідного "внутрішнього" контролю за виконанням управлінськими органами, їх посадовими особами покладених на них обов'язків стосовно забезпечення прав і свобод людини; 4) життя відповідних заходів адміністративного реагування у разі оскарження громадянами рішень та дій, що порушують їх права і свободи [1, с. 283]. Отже, В.Авер'янов, під змістом забезпечення виконавчими органами прав людини, розуміє діяльність названої органів по: а) створенню умов для реалізації прав людини, включаючи і надання відповідних послуг; б) охороні і захисту прав людини; в) реагуванню на порушення їх прав і свобод.

На думку К. Волинки, забезпечення прав і свобод особи за своїм змістом є найширшим і передбачає всі інші напрями діяльності і способи сприяння у здійсненні прав і свобод людини і громадянина (повагу, дотримання, гарантування, охорону, захист). Це спеціальна діяльність з наданням їм реального, невід'ємного і непорушного характеру, що передбачає створення певних умов, за яких реалізація прав і свобод особи є безперешкодною і максимально ефективною, охорона запобігає найменшій можливості їх порушення, а захист від скоєного правопорушення сприяє відновленню порушеного права і притягненню винної особи до відповідальності [2, с. 265]. Отже, К. Волинка у поняття і зміст забезпечення прав людини включає створення сприятливих умов для реалізації права, охорону, захист і відновлення порушеного права.

М. Гуренко дослідила теоретично-правові проблеми гарантій прав і свобод людини та громадянина. Серед елементів забезпечення прав і свобод вона називає створення державою умов для реалізації прав, охорону і захист названих прав і свобод, а також підвищення рівня правосвідомості і правової культури особи, як активної форми їх забезпечення [3, с. 13, 40].

С. Гусарєв, досліджуючи компетенцію судових і правоохоронних органів у сфері забезпечення прав і свобод людини і громадянина, визначає забезпечення як діяльність названих органів по створенню відповідних умов для здійснення людиною своїх прав, їх охорону і захист від правопорушень. Здійснюючи свої обов'язки працівники правоохоронних органів, незалежно від посади, в разі звернення до них людини з заявою чи повідомленням про події, що загрожують особистій чи громадській безпеці, чи в разі безпосереднього виявлення таких випадків зобов'язані прийняти необхідні заходи щодо попередження і припинення правопорушення, рятування людей, надання допомоги особам, що їй потребують, встановлення і затримання осіб, що вчинили правопорушення, охорони і захисту особи, права якої порушуються та повідомлення про це в найближчий підрозділ міліції [4, с. 244-246]. Отже, С. Гусарєв у поняття і зміст забезпечення прав і свобод людини і громадянина включає елементи створення сприятливих умов, охорону і захист названих можливостей.

А. Колодій, досліджуючи конституційно-правові аспекти діяльності судових і правоохоронних органів з реалізації прав, свобод та обов'язків людини і громадянина в Україні, розрізняє систему загальних і спеціальних організацій, що мають своїм головним обов'язком утвердження і забезпечення прав і свобод людини. Серед загальних органів він виділяє Верховну Раду України, Президента України, органи виконавчої влади загальної компетенції. До спеціальних органів він відносить судові і правоохоронні органи. Змістом їх діяльності по забезпеченню реалізації прав і свобод людини і громадянина є: а) розгляд справ у судах; б) провадження справ про правопорушення; в) охорона громадського порядку і громадської безпеки; г) виконання рішень судових і правоохоронних органів; ґ) оперативно-розшукова діяльність; д) контроль за переміщенням людей, транспорту, товарів та інших предметів і речей; е) контроль і нагляд за реалізацією законів тощо [5, с. 261-273]. Отже, можна припустити, що А. Колодій у зміст забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина включає їх охорону, захист і створення умов для реалізації.

Організаційно-правові засади діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод людини досліджував О. Негодченко. В зміст забезпечення реалізації прав, свобод та обов'язків людини і громадянина він включає їх охорону, захист та юридичну допомогу людині. В механізм охорони прав людини О. Негодченко включає дію охоронних правових норм та організаційно-правову діяльність органів державної влади і місцевого самоврядування, установ і посадових осіб та громадських об'єднань. Захист прав, на його думку, складається з примусово-правової діяльності органів держави, правоохоронних органів, громадських організацій, їх посадових осіб, а також громадян і осіб без громадянства спрямованих на здійснення законними засобами з метою підтвердження або відновлення оскарженого або порушеного права людини і містить у собі: право на захист, форми захисту, примусові засоби захисту (заходи захисту і відповідальності) [6, с. 254-255].

А. Олійник, досліджуючи механізм забезпечення конституційних свобод особи, під їх забезпеченням розуміє створення сприятливих умов для здійснення, охорону і захист суб'єктивних свобод від правопорушення, відновлення порушеного права компетентними державними органами чи органами місцевого самоврядування, їх посадовими або службовими особами та об'єднаннями громадян шляхом здійснення матеріальних і процесуальних засобів [7, с. 153]. Отже, А. Олійник у зміст забезпечення конституційних свобод включає діяльність державних і недержавних організацій, їх посадових і службових осіб по створенню сприятливих умов для реалізації конституційних свобод, їх охороні, захисту та поновленню у разі правопорушення.

В. Погорілко, разом з В. Федоренко, досліджуючи реалізацію конституційних прав і свобод людини і громадянина, під забезпеченням такої реалізації розуміють діяльність державних і недержавних організацій щодо охорони і захисту названих конституційних прав і свобод. Кожен має право звернутися за захистом своїх прав і свобод до судових і позасудових структур, включаючи і Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у порядку, визначеному діючим законодавством [8, с. 237]. Отже, названі автори в основу забезпечення прав і свобод покладають елемент їх захисту.

П. Рабінович та І. Панкевич досліджують забезпечення прав людини як конституційне поняття, що закріплене ст. 3 Конституції України. На їх думку зміст названого конституційного припису щодо забезпечення прав людини є створення умов, необхідних для здійснення прав людини, яке включає такі елементи (напрямки) державної діяльності, як сприяння реалізації прав людини, охорона прав людини, захист прав і свобод людини [9, с. 280]. Отже, дослідники під забезпеченням прав людини розуміють діяльність держави

по створенню умов для їх реалізації, охорону і захист названих прав.

А. Хальота, досліджуючи забезпечення реалізації ОВС конституційних особистих прав і свобод людини і громадянина, розглядає його як складову механізму реалізації конституційних прав і свобод людини і громадянина. Стадіями механізму реалізації названих прав і свобод він вважає: а) забезпечення реалізації прав людини; б) безпосередню реалізацію прав людини; в) охорону (захист) прав людини; г) відновлення порушеного права людини. Забезпечення реалізації прав людини, на його думку, з одного боку – це система їх гарантування, а з іншого – напрям діяльності державних органів щодо створення умов для реалізації прав людини [10, с. 287]. Отже, А. Хальота, на нашу думку, змішує поняття механізм реалізації з поняттям процес реалізації. Як зауважує Е. Тутінас, поняття “процес” ширше за поняття “механізм”. Таке явище як “забезпечення” становить зміст процесу, а не механізму [11, с. 289]. Звідси слід зробити висновок про те, що забезпечення прав людини включає в себе: створення умов для реалізації прав людини; їх охорону і захист; їх поновлення та відшкодування шкоди.

Отже, проведене дослідження праць різних вчених щодо поняття і змісту конституційних прав і свобод людини і громадянина дає можливість сформулювати ознаки змісту забезпечення конституційного права особи знати свої права і обов'язки та запропонувати його визначення.

Ознаками поняття забезпечення конституційного права особи знати свої права і обов'язки є: а) діяльність державних і недержавних організацій; б) закріплена міжнародними стандартами та нормами Конституції і законів України; в) спрямована на доведення законів і інших нормативно-правових актів, що закріплюють права і обов'язки людини до відома населення у порядку, встановленому законом; г) з метою реалізації кожним можливостей знати свої права і обов'язки.

Таким чином, забезпечення конституційного права особи знати свої права і обов'язки – це закріплена нормами Конституції і законів України діяльність державних і недержавних органів по доведенню до відома населення законів і інших нормативно-правових актів, що закріплюють права і обов'язки людини з метою їх реалізації.

Елементами змісту конституційного права особи знати свої права і обов'язки є: 1) створення сприятливих умов для реалізації конституційного права особи знати свої права і обов'язки, а саме: а) економічних; б) політичних; в) соціальних; г) культурних; г) правових; 2) охорона з боку держави і суспільства конституційного права особи знати свої права і обов'язки: а) дія охоронних норм; б) організаційно-правова діяльність охоронних структур; 3) захист конституційного права особи знати свої права і обов'язки: а) право на захист; б) форми захисту; в) засоби захисту; 4) поновлення порушеного конституційного права особи знати свої права і обов'язки та відшкодування спричиненої шкоди.

Спробуємо дати характеристику елементів змісту забезпечення названого конституційного права. Створення сприятливих умов для реалізації конституційного права особи знати свої права і обов'язки можна розглядати в економічній, політичній, ідеологічній, соціальній, культурній, правовій сферах життєдіяльності суспільства. Конституційні принципи змісту такого забезпечення названого права визначаються ст. 15 Конституції України, яка закріплює економічне, політичне і ідеологічне багатоманіття суспільного життя в Україні.

Охорона з боку держави і суспільства конституційного права особи знати свої права і обов'язки реалізується шляхом дії охоронних правових норм та організаційно-правової діяльності охоронних структур в Україні. Основні принципи охорони з боку

держави конституційного права особи знати свої права і обов'язки закріплені в Конституції України (ст. 21-26, 157). Основний Закон України забороняє відчуження, порушення, скасування, звуження змісту та обсягу прав і свобод, включаючи і конституційне право особи знати свої права і обов'язки. Якщо в разі зміни Конституції України скасовуються чи обмежуються конституційні права, то такі зміни визнаються Конституційним Судом України не конституційними. Відсутність в Україні закону про нормативно-правові акти є суттєвим недоліком у сфері дії охоронних норм щодо гарантування права особи знати свої права і обов'язки і потребує прийняття Закону України "Про нормативно-правові акти України". Охорону і захист конституційного права особи знати свої права і обов'язки здійснюють шляхом власної організаційно-правової діяльності органи держави і суб'єкти громадянського суспільства. Серед них можемо назвати органи держави загальної і спеціальної компетенції: Верховна Рада України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Президент України, органи виконавчої влади, судові і правоохоронні органи тощо. До суб'єктів громадянського суспільства, що забезпечують реалізацію конституційного права особи знати свої права і обов'язки відносяться: органи, посадові і службові особи місцевого самоврядування, політичні партії, громадські об'єднання, ЗМІ та ін.

Захист конституційного права особи знати свої права і обов'язки реалізується шляхом здійснення: права на захист, різних форм та засобів захисту. Право на захист закріплюється ст. 55 Конституції України. Конституція і діюче законодавство України передбачає судові і позасудові форми захисту прав і свобод людини і громадянина. Після використання всіх національних засобів правового захисту особа вправі звертатися за захистом свої прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

Поновлення порушеного конституційного права особи знати свої права і обов'язки і відшкодування спричиненої таким порушенням шкоди гарантується Конституцією (ст. 56) та законами України.

Висновок. Підсумовуючи сказане, можна зробити висновки і рекомендації щодо поняття і змісту забезпечення конституційного права особи знати свої права і обов'язки.

1. Забезпечення конституційного права особи знати свої права і обов'язки – це закріплена нормами Конституції і законів України діяльність державних і недержавних організацій по доведенню до відома населення нормативно-правових актів, що закріплюють права і обов'язки людини і громадянина з метою їх реалізації.

2. Ознаками забезпечення конституційного права особи знати свої права і обов'язки є: а) діяльність державних і недержавних організацій; б) закріплена міжнародними стандартами та нормами Конституції і законів України; в) спрямована на доведення законів і інших нормативно-правових актів, що закріплюють права і обов'язки людини до відома населення у порядку, встановленому законом; г) з метою реалізації кожним можливостей знати свої права і обов'язки.

3. До елементів змісту конституційного права особи знати свої права і обов'язки відносяться: 1) створення сприятливих умов для реалізації конституційного права особи знати свої права і обов'язки, а саме: а) економічних; б) політичних; в) соціальних; г) культурних; р) правових; 2) охорона з боку держави і суспільства конституційного права особи знати свої права і обов'язки: а) дія охоронних норм; б) організаційно-правова діяльність охоронних структур; 3) захист конституційного права особи знати свої права і обов'язки: а) право на захист; б) форми захисту; в) засоби

захисту; 4) поновлення порушеного конституційного права особи знати свої права і обов'язки та відшкодування спричиненої шкоди.

4. В систему організацій, що здійснюють забезпечення конституційного права особи знати свої права і обов'язки слід включати органи держави загальної і спеціальної компетенції та суб'єктів громадянського суспільства. До державних органів відносяться: Верховна Рада України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Президент України, органи виконавчої влади, судові і правоохоронні органи тощо. До суб'єктів громадянського суспільства можна віднести: органи, посадових і службових осіб місцевого самоврядування, політичні партії, громадські об'єднання, засоби масової інформації, окремих громадян тощо.

5. З метою удосконалення українського законодавства щодо поняття і змісту забезпечення конституційного права особи знати свої права і обов'язки рекомендуємо прийняти Закон України "Про нормативно-правові акти України".

ЛІТЕРАТУРА:

1. Авер'янов В. Забезпечення прав людини у сфері виконавчої влади / В.Б.Авер'янов // Міжнародна поліцейська енциклопедія: У 10 т. / Відп. ред. Ю.І. Римаренко, Я.Ю. Кондратьєв, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко. — К.: Концерн "Видавничий Дім "Ін Юре", 2005. — Т.ІІ. Права людини у контексті поліцейської діяльності — С. 283-285.

2. Волинка К. Забезпечення прав і свобод (поняття) / К.Г. Волинка // Міжнародна поліцейська енциклопедія: У 10 т. / Відп. ред. Ю.І. Римаренко, Я.Ю. Кондратьєв, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко. — К.: Концерн "Видавничий Дім "Ін Юре", 2005. — Т.ІІ. Права людини у контексті поліцейської діяльності — С. 265.

3. Гуренко М.М. Теоретико-правові проблеми гарантій прав і свобод людини і громадянина: Монографія / М.М. Гуренко. — Київ: НАВСУ, 2001. — 218 с.

4. Гусарєв С.Д. Теорія права і держави / С.Д. Гусарєв, А.Ю. Олійник, О.Л. Слюсаренко: Навчальний посібник. — К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. — 270 с.

5. Колодій А.М. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні: Підручник / А.М. Колодій, А.Ю. Олійник. — К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. — 350 с.

6. Негодченко О.В. Організаційно-правові засади діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод людини: Монографія / О.В. Негодченко. — Д.: Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 2003. — 448 с.

7. Олійник А.Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні: Монографія / А.Ю. Олійник. — К.: Алерта, КНТ, Центр навчальної літератури, 2008. — 472 с.

8. Погорілко В.Ф., Федоренко В.Л. Конституційне право України: Підручник / За заг. ред. проф. В.Л. Федоренка. — 3-вид., перероб. і доопр.; передмова проф. В.В. Коваленка. — К.: КНТ, Видавництво Ліра-К, 2011. — 532 с.

9. Рабінович П. Забезпечення прав людини (форми правові) / П.М. Рабінович, І.М. Панкевич // Міжнародна поліцейська енциклопедія: У 10 т. / Відп. ред. Ю.І. Римаренко, Я.Ю. Кондратьєв, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко. — К.: Концерн "Видавничий Дім "Ін Юре", 2005. — С. 380. — Т. II. Права людини у контексті поліцейської діяльності — 1224 с.

10. Хальота А. Забезпечення реалізації ОВС конституційних особистих прав і свобод людини та громадянина / А.І. Хальота // Міжнародна поліцейська енциклопедія: У 10 т. / Відп. ред. Ю.І. Римаренко, Я.Ю. Кондратьєв, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко. — К.: Концерн "Видавничий Дім "Ін Юре", 2005. — С. 386-388. — Т. II. Права людини у контексті поліцейської діяльності — 1224 с.

11. Тутінас Е. Забезпечення та захист прав людини / Е Тутінас // Міжнародна поліцейська енциклопедія: У 10 т. / Відп. ред. Ю.І. Римаренко, Я.Ю. Кондратьєв, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко. — К.: Концерн "Видавничий Дім "Ін Юре", 2005. — С. 389. — Т. II. Права людини у контексті поліцейської діяльності — 1224 с.